

6. "Небесный огонь. Поэты Гоголю". – Москва, 2012. 7. Новые стихотворения Пушкина и Шевченки. – Лейпциг, 1859. 8. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: у 12 т. – Т. 1–6. – К.: Наукова думка, 2001–2003.

Надійшла до редколегії 25.10.13

Наенко М. Т.

Шевченко и художественный образ Н. Гоголя

В статье речь идёт о Н. Гоголе как художественном образе в поэтических произведениях российских авторов, а также в стихотворении Т. Шевченко "Гоголю". Автор акцентирует, что российским поэтам удалось отразить в основном внешние черты гоголевского образа; внутренняя глубина Н. Гоголя как гения литературы и философии раскрыта в поэзии Т. Шевченко "Гоголю".

Ключевые слова: поэтический образ, живописная традиция, перевод, художественное обобщение, романтический отзвук, реалистический дискурс, философско-эстетическая квинтэссенция.

Naenko T.

Taras Shevchenko and Artistic Image of Mykola Gogol

The article is dealt with Mykola Gogol's artistic image portrayed in poetical works of Russian authors as well as in the poem of Taras Shevchenko called "To Gogol". The author emphasizes that Russian poets have chiefly managed to display the external features of Gogol's image, while the internal depth of Gogol as genius of literature and philosophy has been well shown by Taras Shevchenko's in his poem "To Gogol".

Key words: poetic image, pictorial art tradition, translation, artistic generalisation, romantic repercussions, realistic discourse; philosophical and aesthetic quintessence.

УДК 821.161.2-94.091“19”

*М. Федунь, канд. філол. наук, доц.,
Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

ОБРАЗ І СЛОВО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ МЕМУАРИСТИЦІ ПЕРІОДУ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ НАЦІЇ (перша половина ХХ століття)

У статті йдеться про духовну присутність Т. Шевченка, його поетичного слова на сторінках західноукраїнських спогадів перших десятиліть ХХ ст. Предметом уваги автора стали спомини М. Заклинського, В. Куровського, П. Семикієського. Спогадовий доробок на тему визволення нації, який належить галицьким авторам, відкриває настрої, уподобання й погляди інтелігенції, вихованої на неперебутніх поезіях українського пророка, і засвідчує соборницьке поле вітчизняної мемуарної літератури.

Ключові слова: мемуари, спогади, спогадувачі, ремінісценції.

Перші десятиліття ХХ сторіччя, особливо період визвольних змагань українського народу, – це час, коли надзвичайно гостро

заввувало вше Шевченкове слово, яскраво окреслилася постать поета-пророка у житті нації. І це не дивно, адже теми, заявлені свого часу Т. Шевченком (вітчизняні науковці слушно зауважують у їхній низці такі: "Україна", "Слава і воля", "Час, пам'ять історична" та ін.), набули особливої популярності в першій половині ХХ століття. У цей історичний, доленосний для нашого народу період політематична мемуаристика, яка налилася кров'ю сучасності, ніби перегукнулася своєю тематикою (а у споминах кожне слово, речення є багатоаспектними) із Шевченковими ідеями самостійності України. Тим більше, що десятиліття, котрі відділяли від Т. Шевченка, згладили антагонізм між поетом і юрбою (див. про це: Шаповал М. Поет і юрба. (До характеристики "культу Шевченка") // Слово і час. – 1994. – № 3).

У Галичині поетів "прапор і його реальна програма" (М. Шаповал) ніколи не залишалися осторонь національно налаштованої інтелігенції. Зокрема, загалу відомі інтерпретації Шевченкового слова С. Смаль-Стоцьким, Б. Лепким, В. Равлюком, В. Сімовичем та ін. В. Пачовський же у статті "Геній Тараса Шевченка" слушно вказав на те, що в його поезії відбиваються всі "світла й тіні" нашої 600-літньої бездержавності, що, на наш погляд, є причиною прикутості уваги народу на порозі державності (в першій половині ХХ ст.) до Шевченкового слова й особливо обширно розкривається на сторінках мемуарної літератури. Оскільки майже ніхто з дослідників не ставив своїм завданням окреслити духовну присутність образу й думки Т. Шевченка в західноукраїнських споминах періоду визволення нації, ми хочемо зацентувати саме на цій проблемі. Для цього використаємо визначену свого часу С. Смаль-Стоцьким філологічну методу дослідження як таку, що, на слушну думку вченого, найбільше надається для вивчення творчості Т. Шевченка.

Якщо проаналізувати західноукраїнську мемуарну літературу періоду першої половини ХХ ст., то ремінісценції із Шевченковими думками, словом поета, думки про нього тут знайдемо надзвичайно часто. Взяти, приміром, спогади О. Кисілевської, О. Кривіцької (їхні "мандрівки на прощу"), О. Барвінського, спомини з часів визволення нації, зокрема М. Галагана, М. Омеляновича-Павленка, доробок М. Курдидика, М. Заклинського та ін. Оскільки "грим 1917 р. не міг не детонувати в "окраденій і приспаній" українській душі" (Є. Маланюк), політики часто вдавалися до діалогу з національним пророком – Т. Шевченком, як це зробив О. Назарук ("В столиці жовтого диявола").

До слова, деякі військові формації періоду визвольних змагань, як-от перший полк синьожупанників, а серед них, як згадував В. Куровський ("Зі споминів синьожупанця" [3]), був і генерал-хорунжий Микола Юхимович Шаповал, носили ім'я Тараса Шевченка. Портрет поета, що підтверджували історичним оповіданням "Боже, буди покровитель" [6] А. Чайковський чи щоденником періоду Першої

світової війни Марко Черемшина, знаходився у галичан поруч із портретом І. Франка, зображеннями святих на почесному місці, а до улюбленої лектури жителів західного регіону України входили Шевченкові "Дневник" (зокрема ним зачитувався поет-самоук Осип Мошура) та "Катерина" (цю поему в зимові вечори читали в родині письменниці О. Кисілевської) та інші твори.

Тому й не дивно, що тема "Слава і воля", популярна у творчості Т. Шевченка, пронизала чимало західноукраїнських спогадів, у т. ч. присвячених січковим стрільцям, засвідчивши нові зрушення у вітчизняній мемуаристиці. Прикметно, що жанр мемуарів у Західній Україні першої половини ХХ ст., з огляду на певні об'єктивні причини, переростає у побудовану методом повторів, повернень "драматичну повість" (термін Л. Гараніна) про доленосні явища в житті суспільства й людності. У словині Л. Семиківського "Над Стрипою. (В 15 річницю боїв УСС на Поділліу)" [4], де йдеться про події на теренах галицької землі (вживаються географічні назви Вікторів, Галич, Войнилів та ін.), мінорною нотою зазвучала інформація про "кроваве жниво смерті", яке торкнулося не лише ворожого табору, але й січового стрілецтва: "Весь місяць простояли УСС на цих позиціях, а після прориву... рушили в сторону Підгаєць, залишаючи над берегами Золотої Липи дорогі могили товаришів, які поклали буйні голови на полі слави. Під Заваловом згинув між іншими і один з найкращих старшин УСС – надійний молодий письменник чет[ар] І. Балюк" [4, 1–2]⁴. Таким чином, мемуарист ніби ненароком підійшов ще до однієї Шевченкової теми – "Доля", адже страчене на полях визвольних боїв молоде покоління українців не одним десятком жертв засвідчило втрати скошених смертю сил нашої молоді інтелігенції.

Автор-спогадувач не лише описав переможні бої стрільців, але й зі скорботою зазначив: "Багато стрільців впало тоді під Семиківцями. Вздовж гостинця від Раківця до Семиківців скрізь розсіялись їхні могилки, з яких тепер і сліду не стало. Остала лишень одна висока могила під Семиківцями – свідок слави, що з вітром розмовляє про те, що діялось колись на тих семиківцевських скервавлених полях" [4, 4]. Рецепт побаченого Л. Семиківським нагадує Шевченкове слово:

*Все на світі гине,
І святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає,
Над землею летять літа,*

⁴ Тут і далі, подаючи цитатний матеріал із джерел Галичини першої половини ХХ ст., приводимо його до норм сучасного правопису, однак зберігаємо стиль оригіналу.

*Дніпро висихає,
Розсипаються могили,
Високі могили –
Твоя слава... [7, 11].*

Передбачаючи майбутнє стрілецьких захоронень, галицький мемуарист, який спостеріг, як "багато тих слідів, якими стрільці ходили, позатиралося. Щезли невеличкі хрести, що позначували могилки героїв на подільських ланах, щезли і самі могилки заорані плугами або перенесені на спільні вояцькі цвинтарища" [4, 4], – закликав сучасників пильно оберігати колишню славу – доглядати "дорогі пам'ятки минулого".

Мемуарист перегукується із Шевченковим:

*...Могили синіють.
Та що з того, що високі?
Ніхто їх не знає,
Ніхто щиро не заплаче,
Ніхто не згадає.
Тільки вітер тихесенько
Повіє над ними,
Тільки роси ранесенько
Сльозами дрібними
Їх омивуть. Зійде сонце,
Осушить, пригріє;
А онуки? Їм байдуже,
Панам жито сіють [8, 84].*

Міфологема степу, образ могили як символи героїзму, контрастуючи з реальним, стають одиницями "історіософії перспективи" (О. Астаф'єв), спонукають задуматися над майбутнім. У численній західноукраїнській мемуарній творчості це веде до розуміння того, що народ, який програв "політично-мілітарно, міг би виграти культурно, а відтак і політично" (Є. Маланюк).

Інший мемуарний твір – "Перший раз на Великій Україні" Мирона Заклинського – розкриває дороги відділів січового стрілецтва теренами східної частини України. Хронотоп шляху перетинається із хронотопом зустрічі – зі стрілецькими поштарями, місцевими жителями, що "приймали австріяків гостинно у своїх хатах і угощали також тих, з якими навіть не вміли розмовитися" [2, 23], морем і степовими просторами. Стрільці, які тоді ще не знали, що "доброї волі й ідейності мало, що керманічі, які не вміють зорганізувати як слід державу та її оборону, запропастять безвиглядно святу справу" [2, 24], з особливим піднесенням сприймали побачене на сході України: "Який чудовий наш рідний

край! Яка екзотична Придніпрянщина для мешканця західних земель, що вперше її бачить!" [2, 24].

Ремінісценції, які виникали, були суголосні Тарасовим поезіям. Побачений степовий краєвид Херсонщини ("Неокраєна, безліса рівнина без долин і горбів. По ній гуляв тепер вільний, пронизливий вихор. Зчаста котив він полями чимало крилатого, густо розрослого бадилля – перекотиполя" [2, 24]) вилився у М. Заклинського в цитування Т. Шевченка:

*Вітер в гаї нагинає лозу і тополю,
Лама дуба, котить полем перекотиполе* [2, 24].

Автор стрілецького спомену підсумовує, ніби погоджуючись із Т. Шевченком: "Отакий дужий степовий вихор, майже не знаний ближче Карпат, може справді пригинати тополі, а трохи сильніший, то й дуба полонить" [2, 24]. Еволюція мемуарного жанру була підготовлена новою дійсністю, що дозволяла відкривати в реальних обставинах джерело естетичного впливу. І на часі ставало Шевченкове слово.

Інший спогад-згадка веде мемуариста "над море": "З розмахом і шумом вдаряло воно об беріг" [2, 25]. Побачене викликало асоціації: "Давні часи наводило воно на думку і шуміло про нашу ясну будучину. Ця неприборкана стихія, сувора і невблаганна, як життя, виховувала найкращі прикмети вдачі у наших предків і виховуватиме у наших вольних нащадків" [2, 25–26]. І тут наратор, військова людина, приходять до стратегічного висновку: "...як це щасливо трапилося, що наш нарід за[й]няв і вдержав ціле північне побережжя цього моря (Чорного моря. – М. Ф.). Це ж вільна дорога в широкий світ, на далекі безкраї океани, до всіх побереж" [2, 26].

Ще одна козацька вольниця, оспівана Т. Шевченком, вабить, як засвідчує М. Заклинський-мемуарист, галичан – це "Дніпр широкий". Стрільці з нетерпінням і "одушевленням", "як паломники вблизу святих місць", поспішали до Дніпра, а він "був широкий, могутній. Котив свої жовті хвилі між обдертими берегами вчасної весни..." [2, 27]. Отож, "широкий та дужий" Дніпро, "Дніпр широкий", якого оспівав Т. Шевченко, вабив і галичан.

Особливе зачудування в автора спомену викликає побачене із Дніпра: "На Лівобережжі мало було осель. Без перерви тягнулися тим берегом ліси, славний у нашій історії Великий Луг Запорізький, козацький батько. Проїздили ми попри історичні місцевості, де останніми століттями відбувалися найважливіші події нашої історії. Не раз ми про них читали в книжках та уявляли їх у мріях. Тут була Січ за часів Мазепи, там ублизу Сіркової могила, там знову була Січ за часів Хмельницького" [2, 28]. Автор уточнював: "Плили ми попри Кам'яний Затон, де весною 1648 р. приєдналися реєстрові козаки, що їх

вислала Польща проти Хмельницького, до повстанчих військ. Оживали в нашій уяві славні події бувальщини: ми плили тією течією, що бачила княжі кораблі і стільки разів носила козацькі чайки проти степових кочовиків і турків. А величина і краса рідного краю, яку ми вперше тут відчули, наповняла гордістю й радістю" [2, 28].

Знову ж таки, у цих рядках вгадується Шевченкове:

*Як та воля, що минулась,
Дніпр широкий – море,
Степ і степ, ревуть пороги,
І могили – гори, –
Там родилась, гарцювала
Козацька воля... [8, 39].*

Побачене, пережите й відчуте викликало в М. Заклинського бажання, щоб "видатніші люди з австрійської займанщини" частіше їздили до Великої України, "запізналися з людьми, привіталися з нашими ріками, горами й морем, придивилися, який однаковий, який рідний нарід живе на всіх цих землях" [2, 28]. Мемуарист згадував: жителі Придніпрянщини зустрічали гостей, січових стрільців, окриками "Слава", хлібом-сіллям, відлунням церковних дзвонів. "Аж тут над Дніпром стрінули ми дійсно національно свідомих селян...", – констатував автор спомину "Перший раз на Великій Україні". М. Заклинський-мемуарист зумів "так згрупувати факти, що вони виявили глибокий внутрішній зміст" [1, 102], чим вніс у спомини художній аспект і посвідчив ремінісценції із Шевченковим доробком, ствердив однакові настрої двох гілок (східної та західної) одного народу.

Відгомін (відлуння) думок Пророка, "співця самостійної України" (С. Смаль-Стоцький), Т. Шевченка є одним із носіїв смислу спогадуваного твору, віддзеркаленням культурного тла середовища, у якому формувалися молоді галичани. І явні ремінісценції (пряме цитування), і опосередковані, підтекстові, додають шевченківського колориту західноукраїнським мемуарним творам.

Цікаво, що всі згадані у цій статті західноукраїнські спогадувачі приходять до усвідомлення національної сили українства, мемуари пронизує ідея соборності. А до неї, звичайно ж, причетний і Т. Шевченко. За слушною думкою С. Смаль-Стоцького, він, "мов чародій, збудив <...> із тяжкого сну великий 30-кілька мільоновий нарід, з'єднав його до купи – не вважаючи на політичні кордони, приєднав його для великого культурного поступу, приневолив до культурної праці, вказав йому ціль цієї праці, вивів його як націю у світ, між люди" [5, 276].

Спогадовий доробок на тему визволення нації, який належить західноукраїнським авторам, відкриває настрої, уподобання й погляди інтелігенції, вихованої на вічних поезіях митця. Твори галичан-

спогадувачів, як і Т. Шевченка, просякнуті історизмом, історіографією та історіософськими концептами. У них доба відродження нації перегукується з попередніми епохами. Образ і пророче слово Т. Шевченка сприяло соборності, формували україноцентричність свідомих галичан і буковинців, впливали на розвиток мемуаристики, з якої й сьогодні черпаємо відомості про події давноминулі.

1. *Гаранин Л.* Мемуарный жанр советской литературы / Л. Гаранин. – Минск: Наука и техника, 1986. – 223 с. 2. *Заклинський М.* Перший раз на Великій Україні / М. Заклинський // Історичний календар-альманах "Червоної Калини" на 1931 рік. – Львів, 1930. – С. 19–29. 3. *Куровський В.* Зі споминів синьожупанця / В. Куровський // Історичний календар-альманах "Червоної Калини" на 1931 рік. – Львів, 1930. – С. 30–36. 4. *Семиківський Л.* На Стрипою (В 15 річницю боїв УСС на Поділлю) / Л. Семиківський // Історичний календар-альманах "Червоної Калини" на 1931 рік. – Львів, 1930. – С. 1–4. 5. *Смаль-Стоцький С. Т.* Шевченко. Інтерпретації. – Черкаси: Брама, 2003. – 284 с. 6. *Чайковський А.* "Боже, буди покровитель" / А. Чайковський // Історичний календар-альманах "Червоної Калини" на 1931 рік. – Львів, 1930. – С. 8–17. 7. *Шевченко Т.* Другий "Кобзар" / Т. Шевченко. – Дніпродзержинськ: Видавничий дім "Андрій", 2010. – 267 с. 8. *Шевченко Т.* Кобзар. – К.: Радянська школа, 1983. – 608 с.

Надійшла до редколегії 12.03.13

Федунь М.

Образ и слово Тараса Шевченко в западноукраинской мемуаристике периода национально-освободительной борьбы (первая половина XX века)

В статье идет речь о духовном присутствии Т. Шевченко, его слова на страницах западноукраинских мемуаров первых десятилетий XX века. Предметом внимания автора стали воспоминания М. Заклинского, В. Куровского, П. Семькивского. Мемуарное наследие на тему освобождения нации, которое принадлежит галицким авторам, открывает настроения, взгляды интеллигенции, воспитанной на вечных поэзиях нашего пророка, и свидетельствует о едином поле отечественной мемуарной литературы.

Ключевые слова: мемуары, воспоминания, мемуаристы, реминисценции.

Fedun M.

Character and Word of Taras Shevchenko in Western Memoir Literature in Period of Liberation Struggle of Nation (First Half of 20th Century)

The article reads about the spiritual presence of T. Shevchenko, his poetic words on the pages of the Western Ukraine memoirs of the first decades of the 20th century. The author's attention extends to the memories of M. Zaklynskyi, V. Kurowskyi, P. Semykivskyi. The memoirs legacy, that belongs to Galician writers and relates to the nation liberation, reveals attitudes, preferences and views inherent in the intellectuals educated based on at the immortal poetry of the Ukrainian Prophet and confirms the united premise of Ukrainian memoirs literature.

Key words: memoir, memories, reminiscences.